

De ontwikkeling van een montessori-leerlandschap - deel 2

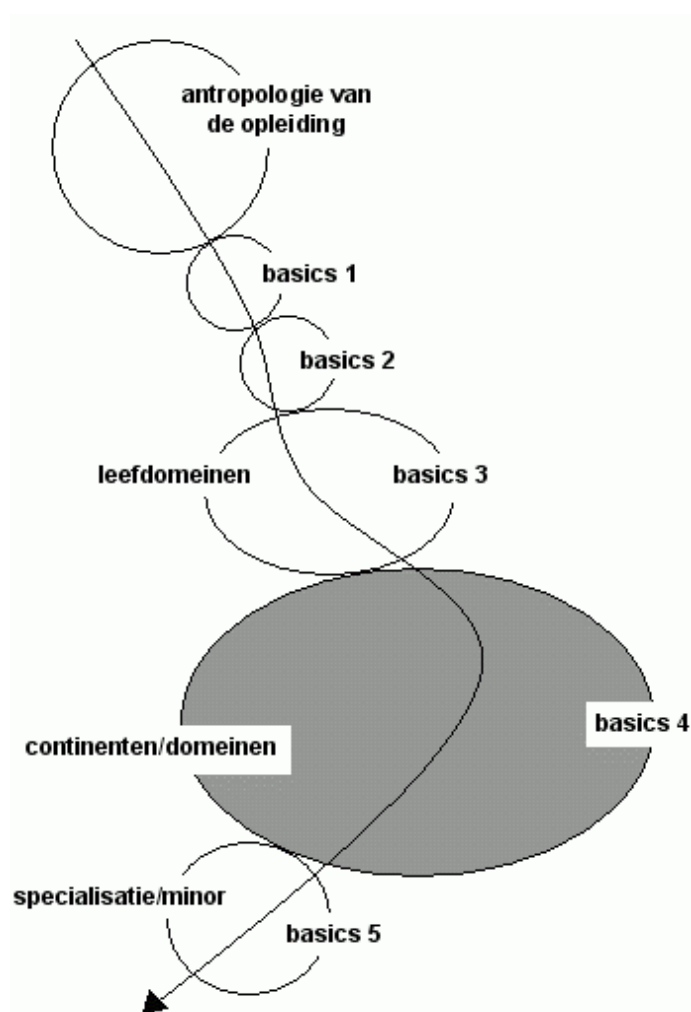
Hans Jansen

‘... instead of drawing a community boundary that defines legitimate knowledge, we are trying to move between communities that position themselves as outsiders and insiders when it comes to looking at institutionalized schooling.’

(Gitlin & Peck, 2005, p. 65).

Het nieuwe leerlandschap

Na een jaar werken met het montessorileerlandschap - zoals dat in deel 1 van dit artikel is beschreven - is het ‘definitieve’ montessorileerlandschap ontstaan. Voor dit leerlandschap is gebruik gemaakt van het (nieuwe) leerlandschapmodel van het lectoraat 'Vernieuwende Opleidingsmethodiek en -didactiek'. Dit landschap ziet er als volgt uit:

Figuur 1: Het ‘nieuwe’ model voor de ontwikkeling van een leerlandschap.

Welke weg volgt een student van de montessori-afdeling van het Instituut Theo Thijssen als hij met de kaart van het montessori-leerlandschap in zijn hand een persoonlijke leef- en leerroute uitstippelt? Deze weg is in figuur 1 met een pijl aangegeven. Een student, die het montessori-leerlandschap binnenstapt aan het begin van zijn opleiding, maakt *aan de voordeur* kennis met de *antropologie* van de opleiding. Deze antropologie is samengesteld uit het mensbeeld (inclusief studentbeeld en kindbeeld), wereldbeeld, de dominante waarden en de opleidingsfilosofie van de opleiding. De student leest over deze antropologie in het eerste hoofdstuk van het werkboek van het leerlandschap (een werkboek dat de student tijdens de eerste kompasbijeenkomst¹ van de montessoriopleiding krijgt). In hoofdstuk 1 van dit werkboek staan onder meer: (1) de opleidingsfilosofie van het Instituut Theo Thijssen gegroepeerd rond acht kernkwaliteiten, (2) een beschrijving van wat goede leraren moeten kennen en kunnen aangevuld met een beschrijving van wat goede montessorileraren moeten

kennen en kunnen, (3) een inleiding in het gedachtegoed van Maria Montessori, (4) een omschrijving van de pendel theorie, praktijk en het montessorimateriaal en (5) een inleiding in het montessorileren (met de nadruk op het doen van onderzoek, het esthetisch perspectief, pedagogische sensitiviteit en een kritische attitude). De studenten gaan tijdens de eerste kompasbijeenkomst in dialoog met elkaar en met hun coaches over de antropologie van de opleiding en vergelijken deze met hun persoonlijke antropologie.

Onderweg

Na de kennismaking met de antropologie van de opleiding ziet de student vijf domeinen voor zich liggen (die verschillend van grootte zijn). Binnen deze domeinen kan de student werken aan de

ontwikkeling van zijn leef- en werkkwaliteiten (de kwaliteiten die hij nodig heeft voor het dagelijkse leven en voor zijn werk als montessorileid(st)er)ⁱⁱ. De ‘domeinen’ van het leerlandschap worden binnen Levend Lerenⁱⁱⁱ aangeduid met *Basics*. Dat wil zeggen dat de *Basics* die leef- en werkgebieden omvatten, die voor mensen minimaal van betekenis zijn om te (over)leven en die aangevuld worden met alle zaken die de kwaliteit van leven en werken kunnen verhogen. De student weet dat op de kaart van het leerlandschap de *Basics* in een bepaalde ‘volgorde’ staan, maar dat deze ‘volgorde’ uitsluitend dient voor het helder krijgen van de werkmomenten van de opleiding en dat de *Basics* in de dagelijkse opleidingswerkelijkheid geïntegreerd voorkomen.

Basics

Na bovengenoemde kennismaking staat de student voor het domein *Basics 1* (links boven in de leerroute). Dit domein wordt gevormd door zaken die ieder mens nodig heeft om in onze wereld te overleven. Denk hierbij aan eten, drinken, kleding, wonen, liefde. Omdat deze zaken in Nederland redelijk goed zijn verzorgd, hoeft de student tijdens zijn opleiding geen expliciete aandacht te besteden aan de inhouden van *Basics 1*. Omdat in onze samenleving echter een disbalans bestaat tussen wat noodzakelijk is en wat verkrijgbaar is (we eten te veel, drinken te veel, roken, gebruiken drugs), kan de student ervoor kiezen stil te blijven staan bij de inhouden van *Basics 1*. In de totale opleiding telt *Basics 1* weinig mee, vandaar dat dit domein klein afgebeeld is op de kaart van het leerlandschap. Dit geldt ook voor het domein *Basics 2*. In *Basics 2* zijn de zogenaamde culturele kwaliteiten, als rekenen, lezen, schrijven, wereldverkenning opgenomen. Aan deze zaken wordt in ons basisonderwijs volop aandacht besteed (inclusief aan die momenten waarop leren niet vanzelfsprekend gaat of zelfs ‘verstoord’ is). Een student kiest binnen de opleiding voor montessorileid(st)ers alleen elementen van *Basics 2* als hij dat voor de verdere ontwikkeling van zijn culturele kwaliteiten nodig heeft.

Kompas 1

Tijdens de eerste werksessies van de montessoriopleiding (kompasbijeenkomsten genoemd) maken studenten van verschillende leerjaren kennis met elkaar en met het montessorileren. In *Kompas 1* staat voor de student centraal: het leren leren, het werken in leerteams, het werken met een persoonlijke leeragenda, het werken met een (elektronisch) portfolio, de stage en het stageontwikkelingsplan *en* het onderzoek binnen het gekozen *continent*^{iv} en van het geselecteerde montessorimateriaal.

In *Kompas 1* werkt de student aan de inhouden van *Basics 3*. Het domein *Basics 3* omvat de zogenaamde *leerkwaliteiten*. Het gaat daarbij om kwaliteiten die het leren en communiceren van studenten ontwikkelen en ondersteunen *en* die van betekenis zijn voor - de ontwikkeling van - de mens achter de montessorileid(st)er. De eigen verantwoordelijkheid van de student, dat wil zeggen de verantwoordelijkheid voor het eigen leren, de professionele ontwikkeling, de ontwikkeling van zijn pedagogische sensitiviteit en zijn ethische keuzes, starten vanuit zijn passie, inspiratie, teamleren, onderzoek, samenwerking en empowerment^v.

Met het montessori-leerlandschap in zijn hand werkt een student vooral in leerteams van vier studenten aan de ontwikkeling van zijn leef- en werkkwaliteiten^{vi}. Tijdens één van de werksessies van de eerste kompasbijeenkomst begint de student met het samenstellen van een leerteam. Een leerteam is een (wisselende) leergroep van vier studenten die (door studenten) samengesteld wordt op basis van de keuze van een *continent*.

Basics 4

Nadat de student in *Kompas 1* vooral gefocust is geweest op de ontwikkeling van zijn leerkwaliteiten stapt hij *Basics 4* (waarin de inhouden van de beroepsopleiding opgenomen zijn) binnen. De inhouden van de beroepsopleiding, die de student via onderzoek met zijn leerteam benadert, zijn gegroepeerd in *continenten*. De continenten ‘*Maria Montessori*’, ‘*montessorimateriaal*’, ‘*voorbereide omgeving*’, ‘*kosmische opvoeding en -onderwijs*’, ‘*montessori actueel en innovatie*’ en ‘*partners*’ zijn door iedere student in een willekeurige volgorde in zijn persoonlijk leertraject op te nemen en te verspreiden over de drie opleidingsjaren. Het zevende continent ‘*eigen thema en afronding*’ wordt vormgegeven door een eigen keuze van de student en is alleen te volgen door de derdejaars studenten. De kompasbijeenkomsten openen elk studiejaar (er zijn dan ook drie kompasbijeenkomsten in het montessori-leerlandschap opgenomen). Als de student de betreffende kompasbijeenkomst ‘afgerond’ heeft, moet hij ieder jaar minimaal twee *continenten* uit het aanbod van de (eerste) zes continenten

kiezen. De *continenten* kennen geen volgorde of hiërarchie. Ieder *continent* heeft keuze- en verplichte items, die uitgewerkt moeten worden tot leef- en werkkwaliteiten. De *continenten* zijn verbonden met de leef- en werkkwaliteiten zoals deze gelden voor leid(st)er montessori basisonderwijs.

Oriënteren, kiezen, operationaliseren, adopteren, plannen en het aanmaken van een activiteitenkaart

Voordat een student een continent kiest oriënteert hij zich eerst op wat hij gaat leren, met andere woorden hij verkent van het montessori-leerlandschap^{vii}. De student bekijkt binnen het leerlandschap de leermogelijkheden, de keuzemogelijkheden, de verplichtingen enzovoort. Daarna kiest hij met zijn leerteam een *continent*. De keuze van de student voor het onderzoek binnen dat *continent* hangt samen met de vraagstukken en/of ontwikkelpunten die voortvloeien uit de werkproblemen op zijn stageschool. Aanwijzingen voor de stappen die de student neemt binnen het leerlandschap zijn opgenomen in een werkboek.

De student kan bijvoorbeeld kiezen voor het *continent* ‘*Maria Montessori*’. In het werkboek van het leerlandschap leest de student over dit *continent*:

Continent	Verplicht	Keuze
Maria Montessori	o Onderzoek o Theorie en relevante literatuur o Materiaalonderzoek en -practicum o Wendbaarheid in gebruik van montessorimateriaal o Montessori-antropologie, -pedagogiek en -didactiek o Theorie, stage en montessorimateriaal verbinden o Montessorilusmodel o Fenomenologie en filosofie o ... o ...	o Materiaalonderzoek en -practicum o Welke ontwikkelingslijn? o Zelf ontdekken o Inhoud en richting onderzoek o Vormgeving presentatie o ... o ...

Figuur 2: Een deel van de verplichte en keuze-items.

Continent Maria Montessori

- Antropologie, fenomenologie, filosofie
 - Theorie, visie
 - Geschiedenis
 - Actualiteit
- Persoonlijke visie

Omschrijving:

'Niemand had in dien tijd het vermoeden, dat het kind een levensgeheim in zich meevoert, waardoor men de verborgenheden van het mensenvlees vermogt te ontsluiten, dat het kind een onbekende grootheid is.'

(Montessori, 1937, p. 14).

- Dit continent richt zich op de ontwikkeling van de visie van Maria Montessori op pedagogiek en didactiek.
- Onderwerp van het continent is de achtergrond van Montessori, wat voor mens-, kind- en wereldbeeld ze had en hoe dit mogelijk is ontstaan.
- Een onderdeel van dit continent is tevens hoe het montessorigedachtegoed terug te vinden is in het hedendaagse montessorionderwijs en eventueel hoe dit gedachtegoed zich verhoudt tot andere filosofie, fenomenologie, pedagogiek en antropologie.

Leerteam	Stage	Montessorimateriaal
❖ Onderzoek ❖ Montessori-antropologie, -pedagogiek en -didactiek ❖ Montessorimateriaal ❖ Zelf ontdekken ❖ Fenomenologie en filosofie ❖ Theorie ❖ Geschiedenis ❖ Eigen antropologie ❖ Actualiteit	❖ Keuzes leren maken en daarbij gecoacht worden ❖ Overzicht krijgen en overzicht hebben ❖ Visie hebben ❖ Onderzoek ❖ Montessori-antropologie verbinden ❖ Wendbaarheid op de ontwikkelingslijnen: het 'juiste' lesje aan een kind aanbieden.	❖ Materiaalonderzoek en -practicum ☐ Zelf ontdekken ❖ Studietaak materiaal presenteren ❖ Wendbaarheid in gebruik van montessorimateriaal ❖ Essenties van het materiaal weten
❖ Verbinding en integratie van leerteamactiviteiten, stage, montessorimateriaal, montessoritheorie en eigen antropologie		

Figuur 3: Continent Maria Montessori.

Met bovenstaande en met de aanwijzingen in het werkboek in de hand werkt de student met zijn leerteam het *continent* uit tot een onderzoeksopzet (waarin de theorie, onderzoek op de stageschool en onderzoek van het montessorimateriaal opgenomen zijn). Voor het operationaliseren van een *continent* verbindt de student met zijn leerteam de verplichte en keuze-items van het gekozen *continent* met de authentieke leersituatie van de stageschool. Voor deze activiteit kan de student de techniek van het *mindmappen* gebruiken.

Lange tijd samen met een leerteam aan het onderzoek van een *continent* (gecombineerd met activiteiten op de stageschool) werken is alleen mogelijk als de activiteit voor de student van betekenis

is en aansluit bij zijn dagelijkse professionele ontwikkeling in de praktijk. De student moet van het door hem geselecteerde continent houden. Hij moet (samen met zijn leerteam) eigenaar zijn van het continentonderzoek. Hij moet het *continent* in de geplande uitwerking ‘adopteren’. Het operationaliseren van het gekozen continent wordt uitgewerkt tot een *activiteitenkaart*, die de student meeneemt naar zijn planningsactiviteiten.

Activiteitenkaart				
Naam student:				
Studentennummer:				
Namen van andere leerteamleden:				
	wie?	wanneer?	hoe?	waar?
wat 1?				
wat 2?				
wat 3?				
wat 4?				

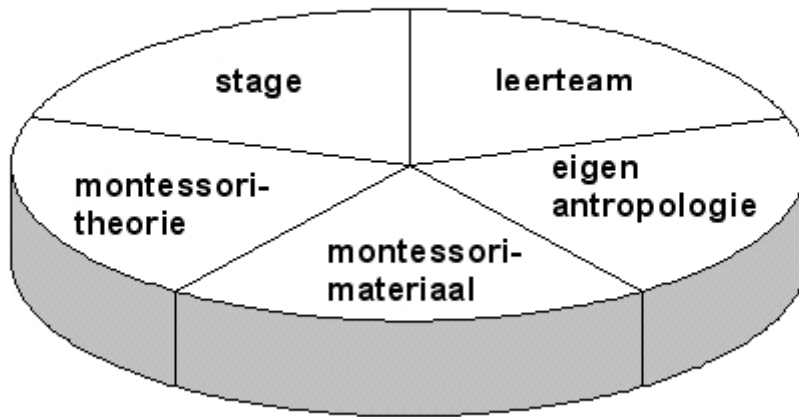
Figuur 4: Een activiteitenkaart.

De student moet met zijn leerteam in kaart brengen wanneer hij welke activiteit uitvoert om zijn *persoonlijke leerdoelen* te halen. Als hulpmiddel maakt hij gebruik van *planningssheets*. Van de onderzoeksactiviteiten maakt de student een verslag (paper, essay, reflectieverslag, digital story e.d.). Dit verslag neemt de student op in zijn (elektronisch) portfolio. Aan het einde van een continentperiode presenteren de studenten aan elkaar en aan hun coach hun onderzoeksresultaten.

Totaliteit

De montessori-opvoeding en het montessorionderwijs kenmerken zich door de ‘totaliteit’ als uitgangspunt te nemen. Vanuit die totaliteit analyseert de student de situatie en de betekenis van de situatie voor zijn professionele ontwikkeling, om daarna opnieuw vanuit een helder zicht terug te keren naar het totaalbeeld. Centraal binnen het werken met het leerlandschap staat het doen van (kritisch) onderzoek en het stellen van vragen. De houding van het blijven stellen van vragen en het (kritisch) onderzoeken is belangrijker dan het vinden van de juiste antwoorden.

Continent

Figuur 5: De vijf samenhangende en geïntegreerde onderdelen van een continent.

Basics 5

Basics 5, het laatste domein van het leerlandschap, wordt door studenten gebruikt voor de vormgeving van hun *uitstroomprofiel*. Hun specialisatie, de keuze van een minor, specifieke continent- en materiaalonderzoeken vinden hun thuisbasis in *Basics 5*.

In een volgende aflevering over ‘de ontwikkeling van een montessori-leerlandschap’ komen ervaringen van docenten, coaches met het montessori-leerlandschap in het kader van ‘Levend Leren’ naar voren.

Literatuur

- Blanchard, Ken, Carlos, John P. & Randolph, Alan (1997). *De kracht van empowerment. Drie sleutels tot succes*. Amsterdam & Antwerpen: Uitgeverij Contact (Business Bibliotheek).
- Gitlin, Andrew & Peck, Marcia (2005). *Educational Poetics. Inquiry, Freedom & Innovative Necessity*. New York, Washington, Bern, Frankfurt am Main, Berlin, Brussels, Vienna & Oxford: Peter Lang (Counterpoints. Studies in Postmodern Theory of Education. Vol. 287).
- Jansen, Hans (2005). *Levend Leren. Ontwikkeling, onderzoek en ondersteuning binnen het pedagogisch werkveld*. Utrecht: Uitgeverij Agiel.
- Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (1998). *Beroepsprofiel leraar primair onderwijs montessori-onderwijs*. Utrecht: APS-projectgroep Montessori.
- Voskuilen, Wim & Westra, Els (2005). *Bekwaamheidseisen Leid(st)er montessori basisonderwijs*. Den Haag NMV/WMO.

ⁱ Een kompasbijeenkomst is een ‘startbijeenkomst’ bestaande uit een aantal sessies die aan het begin van elk studiejaar gepland wordt. In de kompasbijeenkomst is de aandacht met name gericht op leer kwaliteiten (kwaliteiten die studenten nodig hebben om samen met andere studenten te leren en te leven en die ook voor de kwaliteit van het leven en de communicatie met anderen in de huidige samenleving van belang zijn).

ⁱⁱ Binnen de opleidingswereld wordt ook wel gesproken over *eindkwalificaties* of over *competenties*, maar deze begrippen vormen voor ons een te smalle basis om studenten op te leiden tot professionele montessorileid(st)ers en kritische en democratische leden van onze samenleving.

ⁱⁱⁱ Het concept ‘Levend Leren’ is ontwikkeld door het lectoraat ‘Vernieuwende Opleidingsmethodiek en -didactiek’ (zie: Jansen, 2005).

^{iv} Een *continent* is een leerdomein waarbinnen een aantal bij elkaar behorende verplichte en keuze-items rond een centraal thema gegroepeerd zijn.

^v Empowerment is er op gericht de macht van de ‘bovenlaag’ (managers, bestuurders, politici) van onze samenleving en de organisaties die daarbinnen functioneren te delen met de ‘onderlaag’ (arbeiders, leraren, studenten). Dit betekent dat deze ‘onderlaag’ ondersteund moet worden om zich deze ‘zelfsturing’ eigen te maken. Blanchard, Carlos en Randolph (1997) noemen drie ‘sleutels’ die dit ondersteuningsproces succesvol kunnen maken: (1) deel informatie met iedereen, (2) creëer autonomie door grenzen te stellen en (3) vervang hiërarchie door zelfsturende teams. Samenwerking tussen de leden van de ‘onderlaag’ is daarbij vanzelfsprekend van belang.

^{vi} Deze leef- en werkkwaliteiten zijn in het werkboek van het montessorileerlandschap gekoppeld aan de ‘Bekwaamheidseisen Leid(st)er montessori basisonderwijs’ van de Werkgroep Montessori Opleiders’ (2005) en het ‘Beroepsprofiel leraar primair onderwijs montessori-onderwijs’ van de Vereniging de Samenwerkende Landelijke Pedagogische Centra (1998).

^{vii} Een afbeelding van dit leerlandschap is in de eerste aflevering van dit artikel opgenomen.